

ÂŞIK ÖMER

(ö. 1119/1707 [?])

Türk saz şairi.

Doğum yeri ve tarihi hakkında çeşitli rivayetler vardır; bunların içinde doğruya en yakın görüneni, onun Konya'nın Hadım ilçesinin Gezleve köyünde 1651 yılında doğmuş olduğu yolundaki rivayettir. Düzenli bir medrese tahsili görmediği anlaşılabilir birlikte devrin kültür muhitleri içinde bulunmak suretiyle kendi kendini yetiştirmiş ve aynı devrin diğer âşıklarına göre daha seçkin bir yer kazanmıştır. Şerîfi adlı bir şairden ders aldığı, başta Fuzulî olmak üzere klasik edebiyatın belli başlı büyük şahsiyetleri yanında Hâfız'ın divanı ile Sa'dî'nin *Gülîstân*'ını okuyacak kadar Farsça öğrendiği anlaşılmaktadır. Yazdıklarına ve rivayetlere bakılarak orduya girdiği, sınır kalelerinde bulunduğu, hatta bazı savaşlara katıldığı tahmin edilmektedir. IV. Mehmed'in 1678'de Çehrin Kalesi'ni fethi münasebetiyle bir manzume yazdığı gibi, II. Ahmed'in saltanat yıllarındaki Rus, Venedik ve Avusturya seferleri ve II. Mustafa'nın bir gazâsıyla ilgili bazı manzumeler de yazmıştır. Şiirlerinden İstanbul, Bursa, Varna, Sakız, Sinop ve Bağdat gibi yerleri dolaştığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta divan şairlerini taklide özenerek Adlî mahlasını kullanmış, Ömer mahlasını daha sonra benimsemiştir. Şiirlerinde Bağdat'tan Tuna'ya

kadar uzanan geniş bir coğrafya yer almakla beraber bazı şiirlerinin hayal mahsulü olduğu tahmin edilmektedir. 1707'de İstanbul'da öldüğü ve Yemiş İskelesi'nde bir türbesinin bulunduğu da yine rivayetler arasındadır.

XVII. yüzyılda Gevherî ve Karacaoğlan'la birlikte Türk saz şiirinin önde gelen isimleri arasında yer alan Âşık Ömer, geniş halk kitleleri tarafından benimsenme açısından da müstesna bir yere sahiptir. Kendisinden sonra gelen âşıklardan birçoğu ona nazireler yazmış, bes-telenmiş şiirleri çeşitli meclislerde çalınıp okunmuştur. Âşıkane ve sûfiyâne mahiyetteki bazı manzumeleri ise bir tür ilâhi gibi uzun zaman tekke ve zâviyelerde terennüm edilmiştir. Asker ocağında bulunması dolayısıyla hem serhat boylarının biraz serbest ve maceralı hayatını yaşayarak dile getirmiş, hem de klasik şiirin mecaz, vezin, kafiye ve edebî sanatlarını, hatta biraz da dilini kullanarak o çevrelerin havasını yansıtmıştır. Kendisinden önce gelen saz şairlerinden farklı olarak klasik Türk edebiyatından büyük ölçüde etkilenen Âşık Ömer, bilhassa aruz vezniyle yazdığı *divan**larda divan şiirinin kalıplaşmış mazmun ve hayal dünyasına büyük ölçüde yer vermiştir. Daha sağlığında üstat kabul edildiği için kendisinden sonraki şairler arasında onun gibi yazmak moda haline gelmiş, bu da halk şiirinin kendi içinde tabii bir şekilde gelişmesini engellemiştir. Onun açmış olduğu divan

şiiirini taklit cereyanı yüzünden saz şiirinin eski saflığı ve dili farkedilir şekilde bozulmuştur. Geriye bırakmış olduğu 2000'den fazla şiirle Türk edebiyatının en çok yazan şairlerinden biri olarak tanınan Âşık Ömer hece vezniyle söylediği şiirlerde daha başarılıdır. Âşık Ömer divanının en önemli iki yazmasından biri Konya Mevlâna Müzesi Müze-lik Eserler bölümünde bulunan, Hüseyin Ayvansarayî'nin istinsah ettiği nüsha ile (Envanter nr. 99) şimdi Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan (Hacı Mahmud Ef., nr. 5097) İstanbul Yahyâ Efendi Dergâhı nüshasıdır. Ayrıca cönklerde de pek çok şiirine rastlanmaktadır. Şiirleri, hayatı hakkında geniş bir incelemeyle birlikte S. Nüzhet Ergun tarafından yeni harflerle de yayımlanmıştır (İstanbul 1936).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmet Tal'at, *Çankırı Şairleri*, Çankırı 1931-32, I, 13; II, 120; *Osmanlı Müellifleri*, II, 212-213; S. Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer: Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul 1936; Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, II, 253-314; a.m.f., "Âşık Ömer'e Aid Bazı Notlar", *HM*, sy. 24 (1927); Naci Yengül, "Âşık Ömer'in Neşredilmemiş Şiirleri", *HBH* (1939), sy. 96; *TDEA*, I, 195-196.

ABDÜLKADİR KARAHAN

ÂŞIK PAŞA

(ö. 733/1332)

Mutasavvıf -şair,
Garibnâme adlı tasavvufî eserin
müellifi.

Âşık Ömer divanının Hüseyin Ayvansarayî tarafından istinsah edilen nüshasının ilk ve son sayfası (Konya Mevlâna Müzesi Ktp., Müzelik Eserler, nr. 99)

670'te (1272) Kırşehir'de dünyaya geldi. Asıl adı Ali, mahlası Âşık'tır. "Paşa", "beşe" veya "başaga" diye adının sonuna eklenen lakap, babasının ilk oğlu olduğuna işaret etmektedir. Hayatı hakkındaki bilgiler, oğlu Elvan Çelebi'nin kaleme aldığı *Menâkıbü'l-kudsiyye fi menâsibil-ünsiyye*'de anlatılanlara dayanmaktadır. Buna göre dedesi Eb'ül-Bekâ Şeyh Baba İlyas b. Ali, XIII. yüzyılda Horasan'dan Anadolu'ya gelerek Amasya'ya yerleşmiştir. Eb'ül-Vefâ Hârizmî'nin tarikatına bağlı bir şeyh olup müridlerine Babâî denmektedir. Halifesi Baba İshak'la beraber tarihlerde Baba Resul İsyanı olarak anılan ayaklanmayı başlatmıştır. Elvan Çelebi'nin *Menâkıb*'ına göre Baba İlyas bu isyanda yakalanıp Amasya Kalesi'ne kapatılmış,

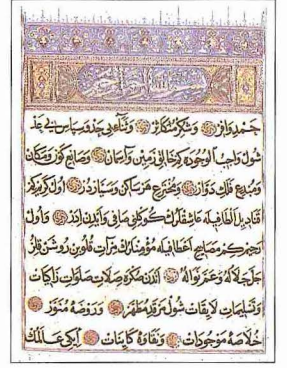
zindanda bulunduğu kırkinci gün hücresinin duvarı yarılarak boz atı gelmiş ve Baba İlyas'ı alarak kaybolmuştur. Başka kaynaklarda ise isyan sırasında veya savaş alanında öldüğü veya idam edildiği şeklinde bazı rivayetler yer almaktadır.

Âşık Paşa'nın babası Muhlis Paşa, Baba İlyas'ın en küçük oğludur. *Menâkıb*'a göre, isyan sırasında henüz kundakta bir bebek olan Muhlis Paşa, ateşe verilen Çat köyünden Şerefeddin adlı birisi tarafından kurtarılmış, yedi yaşında Mısır'a götürülmüş, orada yedi yıl kaldıktan sonra tekrar Anadolu'ya dönmüştür. Anadolu'ya dönünce hapsedilen Muhlis Paşa'nın 1273 yılına kadar olan hayatı karanlıktır. Bu tarihte Konya'yı ele geçirmiş, fakat altı aylık bir hükümranlıktan sonra hâkimiyeti Karamanoğulları'na devretmiştir. Elvan Çelebi'nin naklettiği bu rivayete Taşköprizâde ve Oruç Bey'le birlikte Şikârî'de de rastlanmaktadır. Bütün bu kaynaklardaki ifadelerden Muhlis Paşa'nın ilk Osmanlı Sultanı Osman Gazi zamanında hayatta olduğu anlaşılmaktadır.

Âşık Paşa önce Süleymân-ı Kırşehirî'den, daha sonra İlyas Paşa'nın halifelerinden Şeyh Osman'dan ders almaya başladı. Muhlis Paşa'nın vasiyeti üzerine Şeyh Osman, Âşık Paşa'yı kızı ile ev-

lendirdi. Bir süre sonra Anadolu Valisi Timurtaş Paşa'nın veziri oldu. Bazı siyasî olaylara karıştığı için Mısır'a gitti. Amasya'ya geri dönerken Kırşehir'e geldiğinde hastalandı ve orada vefat etti (13 Safer 733/3 Kasım 1332). Kırşehir'de bulunan türbesi, kendisinin vasiyeti üzerine şehrin kuzeydoğusunda bir tepede yapılmış olup bir de kitâbesi vardır. Türbenin halk tarafından kutsal sayılıp ziyaret edildiği hususunda bütün kaynaklar müttefiklerdir. Elvan Çelebi babasının dünya işlerine hiç karışmadığını, kendini bütünüyle tasavvufa vererek bir velî hayatı yaşadığını kaydeder. Şiirlerinde ve *Garibnâme*'sinde büyük ölçüde Yunus Emre ve Mevlânâ tesiri hâkimdir.

Eserleri. 1. *Garibnâme*. 730 (1330) yılında kaleme alınan 12.000 beyitlik bu mesnevi aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılmış olup on bölümden meydana gelmiştir. Bazı nüshaların sonunda Âşık Paşa'nın gazelleri de vardır. Dinî, tasavvufî ve öğretici bir eser olan ve halkı eğitmek amacıyla Türkçe olarak yazılan *Garibnâme*, Anadolu'da Türk tasavvuf edebiyatının en eski ve tesir dairesi çok geniş olmuş eserlerden biridir. Sade dili dolayısıyla eser asırlar boyunca çok geniş bir okuyucu zümresine hitap etmiştir. Bu sebeple kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan *Garibnâme*'nin Türkiye'deki en iyi ve eski tarihli nüshaları Beyazıt Devlet (nr. 3633) ile Süleymaniye kütüphanelerindeki (Lâleli, nr. 1752) yazmalarındadır. Prof. Mundy nüshası olarak tanınan en eski tarihli Raif Yelkenci nüshasının ise günümüzde Londra'da Şark Dilleri Mektebi Kütüphanesi'ne intikal ettiği bilinmektedir. 2. *Fakrnâme*. Âşık Paşa'ya ait olduğu ancak son zamanlarda tesbit edilebilen tasavvufî muhtevalı 161 beyitlik bir mesnevidir. Roma (Biblioteca Gasanensa Turca, nr. 2054) ve Manisa (Murâdiye Ktp., nr. 1153) kütüphanelerinde iki nüshası vardır. Eserde rengârenk bir kuş olarak tasvir edilen "fakr" sonunda Hz. Peygamber'i seçerek onda karar kılmaktadır. Mesnevi E. Jemma (*Estatto dalla Rivista Degli Studi Orientali*, s. 219-245) ve A. S. Levend (*TDAY Belleten* 1953, s. 205-253) tarafından ayrı ayrı yayımlanmıştır. 3. *Vasf-ı Hâl*. Otuz bir beyitten ibaret olan bu küçük mesnevinin Roma ve Manisa'da iki nüshası bilinmektedir. Mesnevîde şairin adı geçmemekle bera-

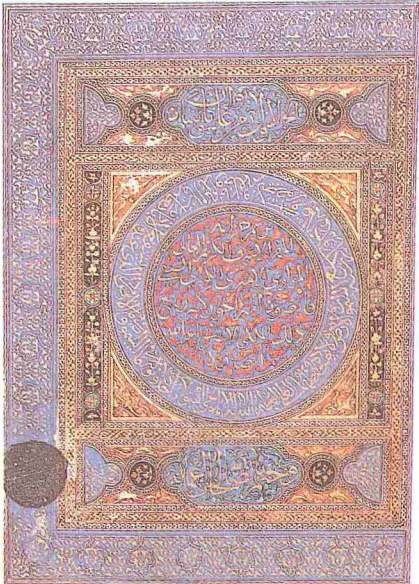

Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eserinin ilk sayfası (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1752)

ber eserin *Garibnâme*'nin sonunda yer alması, Âşık Paşa'ya ait olduğu fikrini kuvvetlendirmektedir. 4. *Hikâye*. Elli dokuz beyitlik küçük bir mesnevidir. Raif Yelkenci'ye ait bir *Garibnâme* nüshasının sonunda bulunmaktadır. Bu mesnevîde bir müslüman, bir hıristiyan ve bir yahudinin başından geçenler anlatılmaktadır. 5. *Kimya Risâlesi*. Âşık Paşa'ya ait olduğu şüpheli görünen bu risâlenin bir nüshası Çorum İl Halk Kütüphanesi'nde (nr. 2889) bulunmaktadır. Son iki risâle A. S. Levend tarafından bir arada yayımlanmıştır (*TDAY Belleten* 1954, s. 265-276). 6. *Risâle fî beyânî's-semâ*. Eserin adına *Osmanlı Müellifleri* dışında başka kaynaklarda rastlanmamaktadır. F. Köprülü bu risâlenin incelenmeden Âşık Paşa'ya mal edilemeyeceğini söylemektedir. Eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshasında (Fâti, nr. 5335) varak 107'a da "Âşık" mahlası geçmektedir. Ancak bu mahlası pek çok kişinin kullandığı düşünülürse, risâlenin Âşık Paşa'ya ait olduğu hususu şüpheli görülebilir. Bununla birlikte risâlenin konusu ile *Garibnâme*'nin dördüncü babının üçüncü "dâsitân"ı arasında yakın bir ilgi bulunduğunu da belirtmek gerekir. Ahmet Kutsi Tecer'in hakkında bir inceleme yazısı yazdığı bu risâle mensur olup içinde yer yer manzum parçalar bulunmaktadır. Bursalı Mehmed Tâhir'in Manisa'da gördüğünü söylediği risâlenin bir üçüncü nüshasının da Ankara'da Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi 320 numarada kayıtlı eski bir *Garibnâme* nüshası sonunda bulunduğu anlaşılmaktadır.

Âşık Paşa'nın *Garibnâme*'de yer alan gazellerinden başka nazîre mecmualarında rastlanan toplam altmış yedi şiiri S. N. Ergun ve değişik tarihlerde A. Gölpınarlı tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.).

Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı eserinin müzehhep zahriyyesi (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 1752)

BİBLİYOGRAFYA :

Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-kudsiyye* (nşr. İsmail E. Erünsal — A. Yaşar Ocak), İstanbul 1984, s. LXIV-LXX, 100-132; Edirneli Oruç Beğ, *Oruç Beğ Tarihi* (nşr. Atsız), İstanbul [1972], s. 28; Meccî, *Şakâik Tercümesi*, s. 23; Şikârî, *Karamanoğulları Tarihi* (nşr. M. Mesut Koman), Konya 1946, s. 16; *Osmanlı Müellifleri*, I, 109-110; Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 232-236; a.m.f., "Âşık Paşa", *İA*, I, 701-706; Ergun, *Türk Şairleri*, I, 129-144; Abdülbâki Gölpınarlı, *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961, s. 295-346; a.m.f., "Âşık Paşa'nın Şiirleri", *TM*, V (1936), s. 87-101; A. Yaşar Ocak, *XIII. Yüzyılda Anadolu'da Babailer İsyanı*, İstanbul 1980, s. 159-161; Fahir İz — Günay Kut, *Büyük Türk Klâsikleri I*, İstanbul 1985, s. 299-301; Ali Saim Ülgen, "Kırşehir'de Türk Eserleri", *VD*, II (1942), s. 254-261; Ağâh Sırrı Levend, "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi: Fakr-nâme ve Vaşf-ı Hal", *TDAY Belleten* 1953, s. 205-253; a.m.f., "Âşık Paşa'nın Bilinmeyen İki Mesnevisi Daha: Hikâye ve Kimya Risâlesi", *TDAY Belleten* 1954 (1988), s. 265-276; E. Jemma, "Il Fakr-nâme' Libro Della Poverta di Âşık Paşa", *Estato dalla Rivista Degli Studi Orientali*, XXIX, Roma 1954, s. 219-245; A. Kutsî Tecer, "XV. Yüzyıla Ait Oyun-Raks Hakkında Mühim Bir Eser", *TFA*, I/106 (1958), s. 1695-1696; II/107, s. 1709-1712; III/108, s. 1723-1725; IV/110, s. 1754-1755; V/113, s. 1805-1808; VI/118, s. 1901-1902; Ali Alparslan, "Âşık Paşa'da Tasavvuf", *TDED*, XII (1963), s. 143-156; Sadettin Buluç, "Elvan Çelebi'nin Menâkıb-nâmesi", *TM*, XIX (1980), s. 1-6; Fahir İz, "Âşık Paşa", *EI²* (İng.), I, 698-699.

GÜNAY KUT

Tasavvufî Şahsiyeti. Âşık Paşa, kurucusu Baba İlyâs-ı Horasânî olan büyük ve nüfuzlu bir şeyh ailesinin XIV. yüzyılın ilk yarısındaki en önemli temsilcisidir. Onun, zamanında Anadolu'da Vefâiyye tarikatının başı sıfatıyla tanınmış bir mutasavvıf olduğu muhakkaktır. Küçük yaştan itibaren adı geçen tarikat çevresinde, bu çevreye mensup mühim şahsiyetlerden iyi bir tasavvuf terbiyesi aldığı, oğlu Elvan Çelebi'nin bizzat kendi ifa-

delerinden anlaşılmaktadır (*Menâkıbü'l-kudsiyye*, s. 103).

Âşık Paşa kendi tarikat çevresinde olduğu kadar, o devirde Kırşehir ve yöresinde yayılmış bulunan Hacı Bektaş-ı Velî, Şeyh Süleymân-ı Türkmânî ve Ahî Evran geleneklerine bağlı önemli kişilerle de münasebet kurmuş olmalıdır. Bilhas-sa Mevlânâ ve Sultan Veled'e ve bunların eserlerine büyük bir hayranlık duyduğu görülen Âşık Paşa'nın Mevlevîlerle de ilişkisi bulunduğu rahatça söylenebilir (*İA*, I, 703). Onun Kırşehir gibi XIII. yüzyıldan beri kuvvetli ilmî, fikrî ve edebî gelişmelere sahne olmuş bir merkezde yetişmiş bulunmasının tasavvufî şahsiyeti üzerindeki rolü şüphesiz büyüktür. Âşık Paşa burada, "muhtelif mahiyette dervişlik cereyanlarının ve fütüvvet prensiplerinin çok canlı ve kuvvetli bulunduğu bir sahada" fikirlerini yayarak hatırı sayılır bir müridler zümresi edindi (*İA*, I, 702-703). Bütün bunlara rağmen bir müddet sonra Âşık Paşa'nın bir taraftan Hacı Bektaş müridleri, diğer yandan da Şeyh Süleymân-ı Türkmânî ve Ahî Evran taraftarlarıyla rekabet etmek zorunda kaldığını düşünmek lâzım geliyor. Çünkü oğlu Elvan Çelebi bu baba yurdunu bırakıp sülâlenin kurucusu Baba İlyâs-ı Horasânî'nin mekânı olan Çorum ve Amasya arasındaki Mecitözü bölgesine yerleşmek zorunda kalmıştır.

Âşık Paşa, XIII. yüzyılda en büyük temsilcisi Baba İlyâs-ı Horasânî olan Türk "heterodoks" İslâm anlayışının propagandacısı bir şeyh ailesinin Muhlis Paşa'dan sonra çeşitli siyasî ve kültürel sebeplerin tesiriyle tedricen Sünnileşme yoluna girdiği bir devirdeki en önemli üyesidir. Kendisinin tasavvufî düşünceleri konusunda bir ölçüde en iyi belge, hiç şüphesiz *Garibnâme* adındaki meş-

hur mesnevisidir. İlk anda bu esere bakarak Âşık Paşa'nın tıpkı Mevlânâ gibi **vahdet-i vücûd** mektebine bağlı Sünnî bir mutasavvıf olduğu görüşüne sahip olunmaktadır. Nitekim F. Köprülü bu yüzden onun, kendi zamanında Anadolu'da çok çetin bir tarzda sürüp giden Sünnî ve gayri Sünnî mutasavvıflar arasındaki mücadelede birincilere dahil bulunduğunu ve *Garibnâme*'yi bu yolda yazdığını söyler (*İA*, I, 704). Bu görüş genelde doğru olmakla birlikte, Âşık Paşa'nın, âyet ve hadislerle, çeşitli tasavvufî eserlerden alınmış ahlâkî ve tasavvufî öğütleri ihtivâ eden bu eserinin, içinde birtakım heterodoks kalıntıların bulunması ihtimalini ileri süren görüş (bk. *EI²* (Fr.), I, 720) karşısında sistemli ve derinlemesine tahliline gerek vardır.

Elvan Çelebi'nin, Âşık Paşa'nın oğlu olması dolayısıyla, babasının tasavvufî yönünü salâhiyetle ve en iyi anlatması gereken birinci elden bir kaynak vazifesi göreceğini düşünmek elbette tabiidir. Ancak onun, adı geçen eserinde babasından büyük bir hayranlıkla bahsetmesine ve fevkalâde nefis mısralarla mistik bir tablo içinde onu tasvir etmesine rağmen, yukarıdaki meselenin aydınlanmasına yarayacak bir ipucu vermediğini belirtmek gerekir. Bununla beraber Elvan Çelebi, çizdiği bu mistik tablo ile velîlik mertebesinin en üst basamağına ulaşmış büyük bir velîyi anlatmak istemektedir (*Menâkıbü'l-kudsiyye*, s. 100-132). Bu ise bir evlâdın babasına, bir müridin şeyhine olan bağlılık ve saygısının ifadesi olarak değerlendirilebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Elvan Çelebi, *Menâkıbü'l-kudsiyye* (nşr. İsmail E. Erünsal — A. Yaşar Ocak), İstanbul 1984, s. LXIV-LXX, 100-132; M. Baudier, *Histoire de la Religion des Turcs*, Paris 1625, s. 209, 210; Hammer, *GOD*, I, 54; Gibb, *HOP*, I, 167 vd.; Hüseyin Hüsameddin [Yaşar], *Amasya Tarihi*, İstanbul 1327-30, I, 224; İstanbul 1329-32, II, 470-479; Carl Brockelmann, "Altosmanische Studien I: Die Sprache 'Âşıqpâşâs Paşa und Ahmedis", *ZDMG*, LXXIII (1919), s. 1-29; M. Fuad Köprülü, "Âşık Paşa", *İA*, I, 701-706; Fahir İz, "Âşık Paşa", *EI²* (Fr.), I, 719-720.

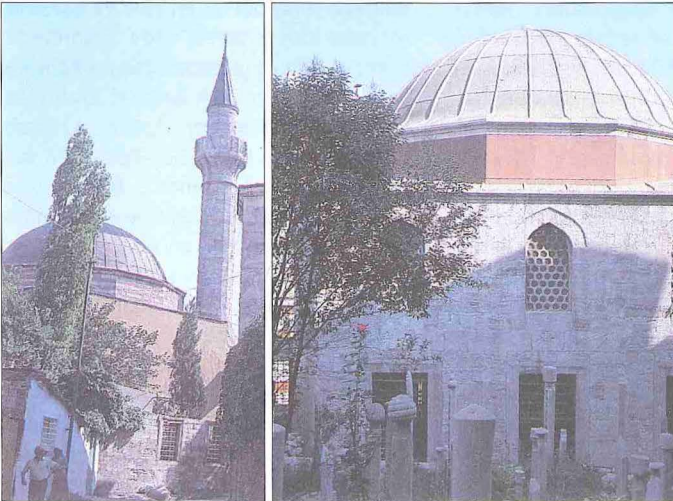

AHMET YAŞAR OCAK

ÂŞIK PAŞA CAMİİ

İstanbul'da Fâtih Külliyesi ile Haliç arasındaki yamaçta XVI. yüzyıla ait cami ve müstemlâtı.

Âşık Paşa
Cami ve
haziresindeki
Seyyid
Velâyet
Türbesi -
Fâtih /
İstanbul

Fetihten sonra Fâtih'in mimarı Sinân-ı Atîk'ten dolayı Mimar Sinan mahallesi olarak adlandırılan bu yerde (bugünkü Haydar Mahallesi), Anadolu ve Rumeli'de